

З військового шпиталю.

Оповіданє

Михайла Яцкова.

Осінний ранок заглядав до просторої шпитальної комнати і будив рух. Вертери замітали, поправляли ліжка, здоровші мароди мили ся стоячи і подавали воду в цинкових черпаках слабшим та підставляли цебрики. Старий, схорілий інвалід чесав ся сидячи і шепотів молитви, а в куті на чотирох ліжках лежали ті, що були між житєм і смертю. Звідти долітали тяжкі віддихи, глухі стогнання і зітхання. Один з прижмуреними очима хропів, один лежав на боці і сував рукою по-під ніс, а два лежали горілиць і подавали в горячці на мерців. Тих, що повставали і помагали вертерам, було п'ятьох: два улани, два інфантеристи, та одін з кавалерії — всі епілептики. Держали їх тут через 48 днів, а на табличках над їх ліжками було виписано: Zur Constatierung.

Інфантерист Дронюк, чорний крепкий парубок сів на край ліжка і заложив руки; кавалерист Іресюк білявий, утлий хлопець підійшов до него.

— Ов, Дронюк, ти чого так посоловів?

Дронюк рушив лише плечима і глядів далі перед себе. По його очах і лиці видно було, як жерла його страшна меланхолія.

Інші звернули на него також увагу.

— Ов, а йому що стало ся? Та сночи прибагав так, що мене ще тепер під грудьми коле від того сьміху, а нині устав такий, як би йому хто жили підтяв!

Як повиділи, що він уперто мовчить, то перестали займати його.

Інфантерист¹⁾ Сидорко, добродушний хлопчиско, вештав ся по цимрі і помагав усім.

— Але-ж то мене голова болить, — скаржив ся він.

— Ой, ти все лиш з тою головою, — закинув вертер²⁾.

— Але нині то так мене скипає, що аж в очех тьмить ся.

Улан плентав ся тяжким, лїнним кроком і їв хлїб.

— Ти, улан! — кликнув вертер, — ти мив ся?

— Мив ся.

— Хто видїв?

— Або я знаю, хто видїв?

— Ні, ні, він не мив ся, я не видїв.

— Тай я не видїв.

— Тай я ні.

Улан усьміхав ся розлізло і рум'яв далі. Вертер улютив ся.

— Ади, який мудрий! Лише продупив очи, тай зараз до хлїба! То ще раз лїнь! А ти не міг би помочи дещо, га-а?! То ще десь з тебе оферма³⁾ була в касарни; нїякого стиду не маєш! Та, ади на того Сидорка, та то дїтвак супротив тебе, а все робить, о, диви, твоє ліжко застелив! Іди, хло, бо як скажу пану реїменцгерцови⁴⁾, то будеш видїв! Най, Сидорку, не стели йому більше, най собі сам стелить! Чекай, запряжу я його нині до коритаря! Будеш підлогу так шурувати, що здохнеш!

Улан докінчив хлїб і нїби брав ся до роботи. Через те лїниство нїхто не любив його.

От він нїби щось поправляє коло ліжка свого камрата і пасе оком вертера і усьміхасть ся. Нараз гейби його щось цукнуло, він випрямив ся і вдер собою до підлоги.

— Йой, вертер, біжи, біжи, біжи!! — кликав марод⁵⁾ з повязаною ногою.

Вертер вибіг з мародцимри⁶⁾, а хорий на ногу взяв свою палицю.

— Ти, хло, чого аж тут коло мене приліз розщипати собою? А підеш звідси!

¹⁾ піхотинець. ²⁾ доглядач. ³⁾ нездара. ⁴⁾ полковий лікар. ⁵⁾ хорий. ⁶⁾ кімната для хорих.

Намахував палицею, буцім хотів відганяти його.

Деякі сьміяли ся.

Вбіг вертер з лікарем.

Підняли улана на ліжку, лікар став живо підтягати йому повіку, потім взяв одною рукою під коліно, а другою вдарив зверху, потім шнигнув іглою по-за ніхоть, а улан метав ся як риба і тяжко було розслідити його. Вкінці утих.

— Вже його пустило, — сказав лікар і вийшов.

На коридорі загомонів дзвінок.

Вертери взяли „бас“ — широку деревляну скриню з шальками і пішли по зупу.

Настала тишина і мовчанка.

Ґресюк розв'язував клунок, взяв чисту сорочку і хотів убирати.

В тім Дронюк скочив як опарений і з глухим, не-людським криком гепнув на лице і в тій же хвили випро-стував ся на рівні ноги і упав горілиць.

Настрашений Ґресюк прибіг піднимати його і — упав на него. Розщипали ся оба на собі. Обом виступила піна. Дронюк скреготав зубами, товк головою до підлоги, бив руками і ногами, затискав п'ястуки, аж кров виступала з-поза нігтів і лебедів, немов крізь сон, якісь неясні слова, щось як: мамо, мамо, а Ґресюк товк ся і тряс ся попере-рек него.

Мародн дивили ся мовчки на ту страшну сцену.

— Боже, Боже, яке те жите людське. Де стільки сили набереть ся в християнині на такі муки?

— От, ковірїю вже пів року на оту руку, але волїю вже се, ніж хоч раз отак. Господи, даруй та борони від такого.

— Де ті вертери потекли ся, що так довго їх нема?

Ґресюк скотив ся з Дронюка і утих, а Дронюк ще кидав ся. Цілий червоний як грань, піт лав ся цюрком з него.

Врешті і він утих.

Лежали оба побіч себе покровавлені, як убиті братя на війні. Лежали тихо, непорушно побіч себе. З далєких сторін звела їх епілєпсія на спільну дошку. Звела їх цинїчна недо-вірливість асентерункової комісії, щоб побавити ся їх м'юкою, бо їх діди і тати ще мало були на позорищи.

Вставали оба смертельно утомлені, стогнали і утирали ся. Нараз глипнув один на одного і витріщив очи.

Гіркий сьміх скривив мертвецькі лица всіх хорих.

— Рано і вечір клену і молю ся — Боже, забери вже мене з сего сьвіта! Бодай я не дочекав отак мучити ся! — лебедів сухим голосом Іресюк.

Мовчки, мов підвіяні, поволокли ся оба на свої ліжка і заснули по кількох хвилях.

Вертери принесли зупу і паювали межі хорих.

По сніданю почистили шальки і знов стало тихо.

Знов загомонів дзвінок.

Вертери вибігли.

По часі дав ся чути стук, очи хорих звернули ся до дверей, двері відчинили ся на розтвір і до цимри внесли вертери „цувакса“¹⁾ покровавленого і позавиваного так, що видко було лише зажмурені очи.

— Хто то? — спитали всі нараз.

— Інфантерист з підрізаним горлом, — сказали вертери і саджали його на порожнє ліжко.

— А він чого різав ся?

— Та йди і спитай його!

— А жие ще?

— Та жие.

— Ов, якийсь маркірант²⁾ мусить бути! А він же не міг ліпше потиснути, аби був цілком зарізав ся?

— От, дай покій, хто знає, яке його було.

— Та аби не знати яке, то я би не різав ся. А ївер³⁾ від чого? Кульку в люфу, а з люфи в голову, тай уже.

Вертери знов вийшли.

За кілька хвиль внесли другого.

— А сему що хибує?

— Скочив з третого поверха і поломив собі крижі і ноги. Але він не цувакс; ми перенесли його з гори, бо там нема місця. Він вже тут далі рік.

Сего ніхто не критикував, лише один зітхнув. Здасть ся, набилювала ся якась цинічна увага, але згадав за гріх тай умовк.

¹⁾ новоприбулого. ²⁾ ошукан-ць, кешкарь. ³⁾ карабін.

— Мо, ня, вертери! А ви ще йдете? Та буде вже тут тої біди!

— Ще одного маємо принести, — сказали вертери і вийшли.

За хвилю внесли третього.

Мароди зареготали ся.

— А сему чи не пархи на голові, що так 'го файно позавивали, як дівку до шлюбу?

— Сшивали йому голову, бо напали на него два п'яні улани і порубали.

— Певно через дівку?

— А дідько його знає!

— А він що за один?

— Канонір. Він одного як фалатнув своїм пранником, тай голова на двоє, а від другого дістав своє. Але мощна біда! Рахуйте собі: зайшов з порубаною головою від цитаделі через ціле місто, аж на свою касарню.

— Цсе, о, з сим не зачіпай ся!

Канонір підняв ся на лікти, очі і ніс виглядали по-нуро, як зпід білого, грубого шелома.

— Не бій ся, фасольнику, — простогнав він півголосом. — Як би мені так як тобі, то герцював би тепер з канонами, а не гнів би отут і жер зупу за дурно!...

О десятій годині прийшла візита.

Два молоді лікарі і два капралі-санітети: один ніс скринку з інструментами і ліками, другий книжку, перо і чорнило. За ними прийшов полковий лікар. Позаписували „цуваксів“ і почали переходити по черзі по-при кожного марода. Треба видіти такого „регіменцарцта“, як сей — здасть ся, унікат в цілій Галичині. Середнього росту мужчина, сивий, з обголоною бородою, з добрими очима, йшов він по-при кожного хорого, брав за живчик і питав:

— Ну, і щож там, синку?

А хорий, хоч і твердий, м'як від щирого слова і говорив все.

Зміняли написи на табличках і відповідно до степеня горячки приписували диету.

Прийшли до того, що мав поломані крижі.

Вертери зняли з него покривало.

Представив ся вид такий, що девятьдесять процент могло би зімліти.

Поломані руки, ноги, крижі, ребра — чистий кістяк обтягнений жовтою шкурою з гнилими ранами. Немов би його винесли з льоху, де гнів довго і де щурі пообгризали тіло. А жите трівало ще в тій нужді мук. Його очи сьвітили мертвим блиском. Як побитий, хорий птах. Обертали його як кусень дерева, обкладали бавовною і перевязували.

Регіменцарцт стояв подалік, дивив ся мовчки і хитав головою. Скільки доброти і жалю малювало ся в очах і лиці того лікаря-батька...

Візита вийшла.

Тепер брали вертери по одному з тих мародів, що не могли ходити — на ноші і несли їх до операційної салі. Звідти доходили нелюдські зойки і писки, змішані з такою лайкою, як: „Тихо!“, „Стули писок!“, „А щб!?“ добра була дівка? Смакувала!?“ і т. и.

Даріяна, мого товариша недолю, що болів довгі місяці на ногу, внесли блідого, зімлілого і положили на ліжку недалеко мене.

— А що? — спитав я.

— А щож би... перевили тай казали, що відай треба буде втинати ногу. Там саме втинали одному. Як глянув я, то аж помертвів. Успали його хлороформом, обрізали шкіру наоколо як кору на дереві, закотили в гору і різали кість пилкою. Марод пищав крізь сон і сїпав ся, як першийліпший з отсих епілептиків. А один в приступі шаленого болю поздирав із себе всі перевязки геть з сукровицею... Ви кажете нераз, що я песиміст і стоїк, а я чую лише те, що моя інтелігенція страшенно зломана. Так здаєть ся, перековиріти отак сїм місяців, то не що будь. А моя рідня? Ви думаєте, що вона ще чує до мене те серце, що вперед? Думаєте, що вона від тих моїх болів не ствердла? Ствердла, здеморалізувала ся так, як ми всі тут. Того серця вона вже певно не буде мати для мене, що мала. То певно. Бо такий, що вмирає, а не годен умерти — стає просто ненависним для людей і для себе... У війську нема поезії.

Він засичав з болю і не міг здержати ся від сліз.

— Ото, чоловічку, і щож я буду тепер робити без ноги? І все те через коня!

Але в тій же хвили заціпив зуби, аж губа закровавила ся і процідив понуро до мене:

— А знасте, звідки те все? Геть, оте все, міліони отих мук і скреготів, що ми тут видимо і що виділо отсе шпитальне пекло від свого початку?

— Звідки?

— Звідти, що наші часописи і петиції, то кльозетовий папір, а наші послы... С-с-с-с, скажу вам ще й те: добре так, а як буде гірше, то се також мене не здивує, бо кожний нарід має те, на що заслугує! Schluss!

Зімлів.

II.

Коло старого інваліда спрятував вертер і рушив йому якусь дрібничку на шафці. Інвалід заметушив ся і стогнувши зачав сварити бездушним голосом, а його схоровані очі крутили ся як у постріленого яструба...

З полудня прийшла його жінка і ще якась бабуса. Принесли старому булок і вина. Обі в хустках сиділи коло хорого і нипали як мухи коло заголомшеної мухи.

Сонце заглянуло крізь вікна під стелею, я підняв ся і почав убирати ся. Гіренський був мій хід, дуже гіренський, як тої курки, що злізла з гнізда. Я натягнув мантилю¹⁾ на себе і вийшов на затишний, шпитальний город.

Не було студено, сонце навіть усьміхало ся крізь жовтолисті липи, але мій ослаблений організм здригав перед легкими подихами. Сів я на лавку під липою і дивив ся, як зівяле листє рухало ся на землі. Крутило ся, піднімало ся, неначе хотіло підлетіти до своїх галузок. І я також відпав безіменно від своїх галузок, як той зівялий лист. Ет, що там! *Histeria virilis*... От, курити нема що! Сьвіточі суспільности, золоті телці, сьвітлі, мудрі голови — дайте мені на цигаро тютюну, а я вам усі свої сантіменти, всю свою минувшість віддам і більше не хочу вас знати,

¹⁾ плащ.

ані видіти! Ви не знаєте, що то є, як жовнір не має тю-тюну, або на картку до своїх...

Два вертери надійшли з ношами і станули спочити коло мене.

— Деж ви те несете?

— На гору. Улан.

— Який улан?

— Таже тут на ношах.

Я відкрив простирало: під ним був хорий, а я навіть не спостеріг його вперед, немов би на ношах нікого і нічого не було.

— За життя, брате, затирають ся сліди по тобі.

Пішли.

Я гладив рукою по руці як старець і шептав:

— Грій, сонічко боже, грій. Не загірло ти мене на весні, то загрій хоч в осени. Не зазнав я тепла тай нікого не мав. Так якось ховав ся без серця, у студени, на самоті. Здасть ся мені, що перший раз так мене грієш. Коби можна спочити так на віки і дивити ся...

Мене збудив звук сопілки. Я кинув ся шукати її. Се в ґарнізоновій казни вигравав хтось козака. Я станув під закратованими вікнами.

Регіт, тупіт і дзенькіт кайданів та ланцюхів до такту. Шпиталь і ґарнізон в однім будинку. Не зла паралєля.

Між арештантами настала сварка і бійка. Били ся кайданами по головах. Сопілка ще більше додавала чортівської охоти.

На город вийшов капітан, середніх літ, без шаблі, в товаристві двох вертерів. В драних панталюнах, похнюплений як водонос, закурював він папіроску від вертера і салютував йому з низьким уклоном. Один із вертерів подав капітанови руку, потрясав нею фаміліярно і відійшов, а другий узяв його під рамя „за пан-брат“ і так пішли.

Я підійшов до вертера, що стояв ще і усьміхав ся за капітаном.

— Варіят¹⁾, — пояснив він мені. — Зійшов на таке через свою жінку.

¹⁾ божевільний.

Вітер підняв листя і поніс за нещасливим.

Кількох мародів вийшло до города.

Тих лиць поживклих, схорованих і тих очий з виразом скритого, таємного злочину, вже мені за багато. Далі й вірити не зможу, що є ще на світі якесь здоров'я.

Та я помилився. На город виринула — панночка, свіжа, румана як рожа, прийшла „зі світа“ і принесла з собою чар свободи і здоров'я. Як ангел прийшла вона в той понурий лабіринт мук, болю, нудьги і смерті. Я встав і глядів з захватом на неї, бо вже так давно не бачив ніякої жіночої появи. Жовнір вийшов за нею, обоє взялися під руки і пішли до лавки в куті города. Він викрадався ночами до неї, перелазив мур як кіт, аж раз прихопили його і призначили до маринарки. Завтра мають відвезти його на кілька літ до Полі над Адрийське море.

— Цікавий я, чи він такий зловбий, що хоче дурити її цілий той час, чи навпаки вона така проворна?

III.

Ніч і тишина.

Тихцем устає Даріян і підсуваєть ся на кули до мене.

Схилив наді мною своє демонське лице і шепче:

— Ви чуєте ще в собі яку поезію?

— Ні, ані крихітки, — відповів я.

— А маєте ще які мрії, чи надії?

— Ніяких.

— А боїтеся ще чого?

— Нічого.

— То добре... Лежіть же тихо. Видите тих усіх тут?

— Виджу.

— З ними так само. Красшу половину нашого віку стоптала вже суспільність, той чорний ворог одиниці — ге! А те, що буде — не цікаве... Лежіть же тихо і ані руштеся!

При останніх словах зашипів він і засвітив очима наді мною так, що я здеревів.

Даріян висунувся тихцем на ліжко найближчого товариша. Приляг йому грудь коліном, одною рукою схопив за горло, а другою заткав йому губу.

Змагнетизована, розпучна метушня, глухе, підземне скомліне як собаки душеної в міху і — тишина.

З мене лаяв піт, голова як у полум'ю.

Даріян ліз по черзі від ліжка до ліжка.

Врешті понурий, гробовий спокій привалив цілу комнату. Ліжка подібні до гробів, залізні штаби в головах, то хрести, а на них таблички з іменами. Деяка табличка хитала ся і калатала як гомівка кістяка.

Двері скрипнули, немов би під серце студеним кинджалом шпигнув. Даріян поліз як тигр до дальших комнат... З цілого шпиталю стала одна величезна трупарня.

Нараз задрожали мури і почали валити ся, стелі і стовпи розпадали ся на всі боки, а між ними шибав Даріян як шалена хмара. Я прокинувся весь облитий потом від невольної горячки.

— О, anima morbi — magna genetrix scelerum!...

На столі дрімав вертер спертий на руках. Перед ним блимала оливна лямпка в умивальниці, метала світло на стелю і горою на стіни, а долом в тінях спали хорі.

Гень сходами гомонів глухо дзвінок і чути було кроки. Се йшов священик на третій поверх до тих, що вмирили на тиф. Дзвінок і кроки втихали, то знов будили ся. Видно, багато було там роботи.

— О, прискорбна душе моя...

Я глянув на Даріяна, він не спав.

— Ви кидали ся в сні і кричали, — промовив він, — і я також збудив ся. Такий гарний сон снів ся мені. Десь я далеко в своїх родинних, підгірських сторонах, і десь перед нашою хатою так ясно сонце світить, аж за очі ловить. А зелене жито філює, сьмієть ся, а його зелень така ясна, якої я ще не видів. І приходять вороги до того жита і не то жати, але косити його хочуть, а я як ухоплю бучагу, як стану їх прати — геть вигнав і —

Даріян урвав.

Один із наших сусідів зачав бити собою на ліжку і злетів на землю. Ми кликнули вертера.

Се був один із найстрашніших епілептиків. Ним кидало чотири, а часом і більше разів на добу. Навіть у сні мучило його...

Було по півночі і ми знов поснули...

Рано понесли Даріяна до операції. Я надслухував цілою душею і тремтів усім тілом.

— Ну і щож? — спитав я, як саджали його на ліжку. Він усміхнувся.

— Сказали, що нога гоїть ся і не треба втинати її. Я утішив ся і се була моя перша і одинока радість.

Даріян моргнув на мене таємничо і показав на одного марода.

— Дивіть, як той ходить, аж мороз пробігає. Він іде, а за ним снуєть ся смерть, чи видите? Вона, погань, за нами всіма так волочить ся.

Я дивив ся на страшного як смерть жовніра...

Прийшов капраль і прочитав двох, що мали збирати ся і виходити на волю.

Ми з Даріяном гляділи завидно на їх радість. Багато хорих прийшло і багато пішло, лише ми ковиріли, немов мали цілий свій вік тут перемучити ся.

— Люди йдуть, Даріане, а на нас не прийшла ще черга.

— Не журіть ся, переспимо зиму, а на весні випустять нас як телята на зелену пашу.

— Коби то можна лежати каменем.

— Ви бачили золочений напис на сїм шпитали: „Charitas“? Білі в неї груди, але серце камене... Вам скучно, Михайле, ви взяли би читати яку книжку, або писати дещо. Щож, може не цікаве тут жите? Гадаєте, що люди „зі сьвіта“ знають що про него?

— Не годен я читати, а в писане треба вляти думку, а я і думати не годен. От, фотографую лише німо очима. Нехай описують те жите дужші, бо я такий зболілий і зломаний —

Дзвонили на вертерів.

